

Ústav pro studium totalitních režimů

PETR BLAŽEK

Dne 1. srpna 2007 vstoupil v platnost zákon č. 181/2007 Sb., na jehož základě vznikly Ústav pro studium totalitních režimů a Archiv bezpečnostních složek. Posláním prvně jmenované instituce je přispět k poznání historických událostí spojených se vznikem a působením totalitních režimů na území bývalého Československa. Přijetí zákona a vznik Ústavu, který začne naplno pracovat 1. února 2008, provázely vášnivé diskuse.

Předkladatelé návrhu zákona se inspirovali v sousedních zemích, kde obdobně koncipované instituce vznikly již před několika lety. Dokládá to ostatně původně navrhovaný název prosazované instituce (Ústav paměti národa), který odkazoval na polský a slovenský vzor. Od polského Ústavu se však nová instituce měla výrazně lišit v absenci vyšetřovací pravomoci, které si měl nadále ponechat Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu Policie ČR. Další důvody pro zřízení nové instituce byly ovšem podobné. V první řadě měl český Ústav paměti národa shromáždit, uspořádat a zpřístupnit zachované archivní dokumenty z proveniencie bezpečnostního aparátu z období 1945–1990. Ústav měl mít nezávislé postavení a podléhat radě, volené horní komorou zákonodárného sboru. Nová instituce měla také zkoumat mechanismy vzniku a existence komunistického režimu, zabývat se činnostmi jeho bezpečnostních složek, dokumentovat a spolupracovat s obdobně

zaměřenými institucemi doma i v zahraničí.

Návrh byl při projednávání v Poslanecké sněmovně nakonec v řadě pasáží výrazně změněn. Definitivní podoba zákona především počítá s dvěma novými institucemi, vedle Ústavu vznikl také samostatný Archiv bezpečnostních složek, který je začleněn do stávající archivní sítě. Jeho spojení s Ústavem pro studium totalitních režimů (nový název prosadila Strana zelených) je velmi volné a odvozuje se především od mechanismu jmenování ředitele. Ústav má podle přijatého zákona také za úkol vedle historického vzdělávání převést do elektronické podoby převzaté archivní dokumenty, které bude spravovat zmíněný archiv. Zákonodárci také rozšířili historické období, jemuž se má nová instituce věnovat, o „dobu nesvobody“ (1938–1945). Podle původní představy senátorů nemá nová instituce vyšetřovací pravomoci.

Podle přijatého zákona¹ stojí v čele Ústavu pro studium totalitních režimů sedmičlenná Rada,

kteřá je volena podle původní představy předkladatelů. V prosinci 2007 bylo zvoleno šest radních, na posledním se senátoři prozatím nedokázali shodnout. Rada má podle zákona řadu pravomocí, do její působnosti náleží například jmenování a odvolávání ředitele Ústavu, schvalování vnitřních předpisů Ústavu, schvalovat roční plán činnosti a výroční zprávu Ústavu, kterou má předkládat k projednání Senátu. Na zasedání Rady dne 17. prosince 2007 byl ředitelem Ústavu pro studium totalitních režimů jednomyslně jmenován PhDr. Pavel Žáček, Ph.D., který již několik měsíců předtím připravoval zřízení obou nových institucí jako zmocněnec vlády ČR, prozatímní ředitel Archivu bezpečnostních složek a ředitel Odboru archiv bezpečnostních složek MV.

Přijetí zákona doprovázely bouřlivé diskuse nejen mezi politiky, ale také v historické a archivářské obci. Odpůrci návrhu zákona vytýkali předkladatelům zejména údajnou snahu politizovat minulost a poukazovali na finanč-

¹⁾ Srov. Zákon č. 181/2007 Sb. o Ústavu pro studium totalitních režimů a o Archivu bezpečnostních složek a o změně některých zákonů.

Úkoly Ústavu pro studium totalitních režimů

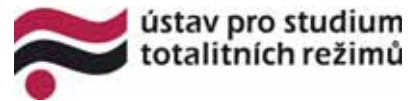
- zkoumá a nestranně hodnotí dobu nesvobody a období komunistické totalitní moci, zkoumá antidemokratickou a zločinnou činnost orgánů státu, zejména jeho bezpečnostních složek, a zločinnou činnost Komunistické strany Československa, jakož i dalších organizací založených na její ideologii;
  - analyzuje příčiny a způsob likvidace demokratického režimu v období komunistické totalitní moci, dokumentuje účast domácích a zahraničních osob na podpoře komunistického režimu a odporu proti němu;
  - získává a zpřístupňuje veřejnosti dokumenty vypovídající o době nesvobody a období komunistické totalitní moci, zejména o činnosti bezpečnostních složek a formách pronásledování i odporu;
  - převede bez zbytečného odkladu převzaté dokumenty do elektronické podoby;
  - dokumentuje nacistické a komunistické zločiny;
  - poskytuje veřejnosti výsledky své činnosti, zejména zveřejňuje informace o době nesvobody, o období komunistické totalitní moci, o činech a osudech jednotlivců, vydává a šíří publikace, pořádá výstavy, semináře, odborné konference a diskuse;
  - spolupracuje s vědeckými, kulturními, vzdělávacími a dalšími institucemi za účelem výměny informací a zkušeností v odborných otázkách;
  - spolupracuje se zahraničními institucemi nebo osobami, které mají obdobné zaměření.
- Zákon č. 181/2007 Sb.

ní dopady zákona. Dalším často citovaným argumentem byla domnělá absence zájmu o období 1945–1948, které není v zákoně výslovně zmíněno. Zastánci zákona naopak argumentovali nechutí dosavadních správců kvalitně uspořádat a podle platných zákonů řádně zpřístupňovat příslušné archivní dokumenty. Upozorňovali také na nedostatečné historické bádání, chybějící vzdělávací projekty

a chudou mezinárodní spolupráci při bádání nad dějinami komunistického režimu. Velké emoce panovaly zejména při třetím čtení v Poslanecké sněmovně, kdy zákon jednomyslně podpořili zástupci vládní koalice a dva bývalí členové ČSSD, naopak odmítavý postoj zaujali přítomní poslanci za KSČM. Zástupci nejsilnější opoziční strany nakonec demonstrativně odešli z jednacího sálu a podle svých slov

odmítli nést odpovědnost za přijetí zákona. Návrh zákona v pozměněné podobě naopak hladce prošel v Senátu a poté ho podepsal prezident ČR Václav Klaus.

Ani po faktickém vzniku nenechaly nové instituce parlamentní opozici chladnou – celkem 57 poslanců, převážně členů ČSSD, podalo na počátku ledna 2008 stížnost k Ústavnímu soudu ČR, v níž požadují zrušení citovaného zákona nebo jeho výraznou úpravu. Ústav pro studium totalitních režimů začne naplno pracovat teprve 1. února 2008, kdy do něho přejdou zaměstnanci institucí, jejichž činnost má nový Ústav převzít. Jedná se zejména o několik desítek pracovníků Odboru archiv bezpečnostních složek Ministerstva vnitra ČR a Úřadu pro zpřístupňování dokumentů Ministerstva obrany ČR.

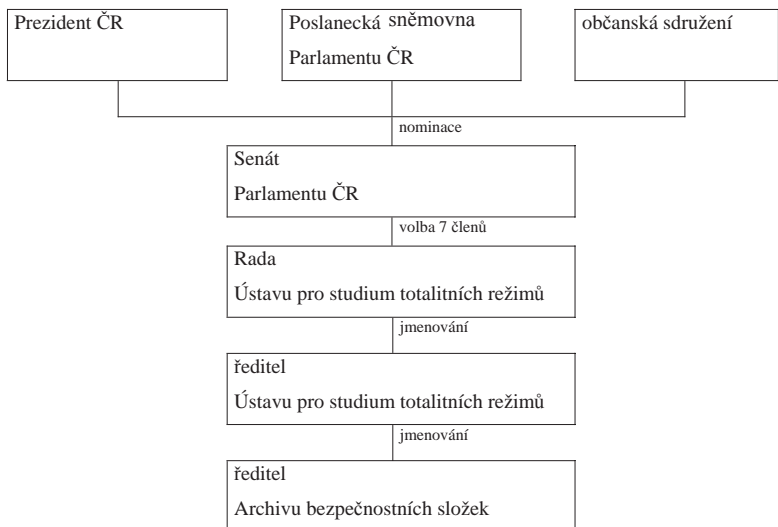

OBSAZENÍ VEDOUČÍCH FUNKCÍ ÚSTAVU PRO STUDIUM TOTALITNÍCH REŽIMŮ A ARCHIVU BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK

Hlavním orgánem Ústavu pro studium totalitních režimů je Rada, která se skládá ze sedmi členů volených a odvolávaných Senátem

Titulní strana zveřejněného zákona č. 181/2007 Sb.

Parlamentu ČR. Návrhy kandidátů na členy Rady předkládají Senátu Poslanecká sněmovna, prezident republiky a občanská sdružení nebo jiné právnické osoby, jejichž předmětem činnosti je zkoumání historie, archivnictví, výchova, vzdělávání nebo ochrana lidských práv, a občanská sdružení sdružující účastníky odboje proti nacismu, odboje či odporu proti komunismu nebo bývalé politické vězně. Kandidáti musí splňovat podmínky stanovené zákonem. Ze všech navržených kandidátů zvolí Senát dva členy Rady z uchazečů nominovaných Poslaneckou sněmovnou, jednoho člena Rady z čekatelů jmenovaných prezidentem republiky a čtyři

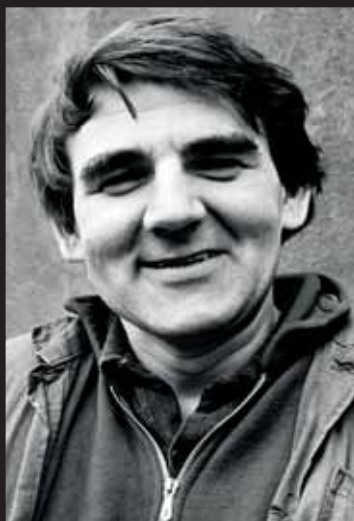
členy Rady z kandidátů navržených sdruženími. Rada na svém zasedání jmenuje ředitele Ústavu pro studium totalitních režimů, v jehož pravomoci je po společném projednání jmenovat a odvolávat ředitele Archivu bezpečnostních složek.

ČLENOVÉ RADY ÚSTAVU PRO STUDIUM TOTALITNÍCH REŽIMŮ

Dne 5. prosince 2007 zvolili senátoři z obdržených kandidátů celkem šest radních. Největší podporu získala kandidátka prezidenta ČR Naděžda Kavalírová, která obdržela 55 ze 70 hlasů. Úspěšnými kandidáty Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR byli Petr Fiala (46 hlasů) a Ivan Dejmal (40 hlasů).

Neuspěli naopak Vladimír Císár a Michal Stehlík, který byl ovšem následně do Rady zvolen jako kandidát Národního muzea (43 hlasů). O hlas méně dostal kandidát České křesťanské akademie Patrik Benda. Členem Rady byl také zvolen kandidát Konfederace politických vězňů Čestmír Čejka (41 hlasů). Na sedmém členu Rady se senátoři doposud neshodli. Členové Rady na svém prvním zasedání 13. prosince 2007 zvolili do funkce předsedkyně Rady Naděždu Kavalírovou a do funkce místopředsedy Rady Ivana Dejmalu, který 6. února 2008 zemřel. Dne 14. února byl novým místopředsedou Rady zvolen Patrik Benda.

Ing. Ivan Dejmal (17. 10. 1946 – 6. 2. 2008)

Zdroj: Archiv Libri prohibiti

Po ukončení základní školy se vyučil zahradníkem. V roce 1965 složil maturitní zkoušku na střední zahradnické škole. V letech 1965–1970 studoval na Vysoké škole zemědělské v Praze, odkud byl vyloučen po zatčení za činnost ve studentském hnutí. Po čtyřletém vězení za „podvracení republiky“ (1970–1972 a 1974–1976) pracoval až do konce roku 1989 v různých dělnických profesích (závozník, metař, myč oken, výrobce náhrobních kamenů, údržbář, skladník, strojník chladících a čerpacích zařízení). Mezi lety 1970 a 1990 se aktivně účastnil politické práce v opozici a v ekologickém hnutí: v roce 1976 se podílel na vzniku Charty 77, posléze byl vedoucím její ekologické komise. Od roku 1987 vydával a redigoval samizdatový časopis *Ekologický bulletin*. V roce 1988 se účastnil založení Hnutí za občanskou svobodu a podílel se na vzniku první nezávislé ekologické organizace – Ekologické společnosti, která na podzim roku 1989 iniciovala vznik sdružení ekologických organizací Zelený kruh. V prosinci 1989 se účastnil založení Konfederace politických vězňů. Od listopadu 1989 do voleb v roce 1990 byl vedoucím ekologické sekce programové komise Občanského fóra. V únoru 1990 nastoupil na ministerstvo životního prostředí. V tomtéž roce byl rehabilitován a dokončil studium na VŠZ v Praze. V únoru 1991 byl jmenován ministrem životního prostředí České republiky a tuto funkci vykonával až do července 1992. Do roku 1994 pracoval v Českém ekologickém ústavu jako vedoucí sekce strategických studií. V roce 1993 založil a po tři roky vedl Spolek pro obnovu venkova. V letech 1994 až 1995 byl ředitelem Českého ústavu ochrany přírody. Od roku 1995 působil jako nezávislý projektant v oboru územního plánování a krajinářské tvorby. Dne 6. prosince 2007 byl zvolen členem Rady Ústavu pro studium totalitních režimů, 13. prosince 2007 se stal jejím výkonným místopředsedou. Zemřel po krátké prudké nemoci 6. února 2008. Pracovníci Ústavu pro studium totalitních režimů si dovoluují tímto upřímně poděkovat panu Ivanu Dejmalovi za jeho vytrvalou práci v Radě Ústavu pro studium totalitních režimů a též vyslovit jeho rodině upřímnou soustrast.

MUDr. Naděžda Kavalírová (nar. 1923)

Po únoru 1948 byla z politických důvodů vyloučena ze všech vysokých škol v ČSR. Poté jako absolventka Masarykovy vyšší školy zdravotní a sociální péče pracovala jako zdravotní sestra. V roce 1956 byla zatčena a odsouzena ve vykonstruovaném procesu k pěti letům odnětí svobody. Z vězení byla podmíněně propuštěna v roce 1959, poté sedm let pracovala v dělnických profesích (zaučená soustružnice). Od podzimu 1968 pracovala jako řadová zaměstnankyně na ministerstvu práce a sociálních věcí, v roce 1984 odešla do důchodu. Poté nastoupila na výpomoc na právní odbor SÚDZ – ÚDZ, dnešní Česká správa sociálního zabezpečení, odkud přešla na jaře v roce 1991 na odbor odškodňování Ministerstva spravedlnosti ČR, kde pracovala až do roku 1994. Od roku 1990 se angažuje v Konfederaci politických vězňů ČR, působila nejdříve jako místopředsdkyně a od roku 2003 jako předsdkyně této organizace.

Mgr. Patrik Benda (nar. 1974)

Vystudoval bohemistiku na Filozofické fakultě UK v Praze. V letech 1997 až 2003 pracoval v Úřadu pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu, nejprve jako editor, později jako dokumentarista. K vydání připravil dvě trojsovkové edice dokumentů, jež mapují činnost StB na sklonku 80. let, samostatnou prací byl *Přehled svazků a spisů vnitřního zpravodajství centrály Státní bezpečnosti v roce 1989* (ÚDV, Praha 2003). V současné době je poradcem místopředsedy Senátu Jiřího Lišky. Je synem disidenta a politika Václava Bendy.

Čestmír Čejka (nar. 1928)

Člen předsednictva Konfederace politických vězňů ČR. V padesátých letech byl odsouzen v souvislosti s procesem s Miladou Horákovou. Celkem strávil v komunistických věznicích dvanáct a půl roku. Po roce 1989 byl mimo jiné náměstkem pražského primátora (1990–1991) a náměstkem ministra kontroly ČSFR (1991–1992). Byl také členem prezidia Fondu národního majetku.

prof. PhDr. Petr Fiala, Ph.D. (nar. 1964)

Politolog a historik, rektor Masarykovy univerzity (od roku 2004), profesor politologie a vedoucí Institutu pro srovnávací politologický výzkum na Fakultě sociálních studií MU. Během studia historie a češtiny na brněnské univerzitě (1983–1988)

Předsdkyně Rady Ústavu pro studium totalitních režimů byla 13. prosince 2007 zvolena MUDr. Naděžda Kavalírová.

Foto: Petr Blažek

se zapojil do nezávislých aktivit, mj. spoluzaložil samizdatový vysokoškolský časopis *Revue 88*. Zakládal obor politologie na Masarykově univerzitě, byl vedoucím katedry politologie (1993–2002), katedry mezinárodních vztahů a evropských studií (2002–2004), ředitelem Mezinárodního politologického ústavu MU (1996–2002) a děkanem Fakulty sociálních studií (2004). Specializuje se na srovnávací politologii, evropskou politiku a na výzkum politické dimenze náboženství. Autor dvanácti monografií a více než 150 odborných studií, publikovaných v řadě zemí.

PhDr. Michal Stehlík, Ph.D. (nar. 1976)

Vystudoval historii a slovakistiku na FF UK v Praze. Od roku 1999 pracoval postupně v Městském muzeu a galerii v Dačicích, poté na Ministerstvu kultury ČR a od roku 2002 v Národním muzeu (od roku 2003 jako náměstek generálního ředitele pro výstavní a sbírkotvornou činnost). V roce 2006 se stal děkanem FF UK v Praze, kde od roku 2001 externě pedagogicky působí v Ústavu slavistických a východoevropských studií. Od roku 2006 také přednáší na Technické univerzitě v Liberci. Oblastí jeho odborného zájmu jsou česko-slovenské vztahy před rokem 1918, dějiny regionu jihozápadní Moravy a Vysočiny a dějiny Československa v 50. letech 20. století. Mezi jeho publikační výstupy patří např. tituly *Židé na Dačicku a Slavonicu 1670–1948* či *KSČ proti katolické církvi. Dačický okres 1948–1960*.

Zdroj: ČTK, www.ustrcr.cz